

OSMANLI HUKUKUNDA LİVATANIN CEZASI*

Prof. Dr. Mustafa AVCI**

PENALTY FOR SODOMY IN OTTOMAN LAW

ÖZ

İslâm, sahih nikahla meşru cinsel ilişki dışındaki her türlü cinsel ilişkiyi – livata dahil- yasaklamış, bu fiilleri suç saymış ve caydırıcı cezalar öngörmüştür.

Osmanlı hukukunda da livata suç sayılmış, bu suça Ebu Hanife'nin görüşüne uygun tazir cezaları önerilmiş ve uygulanmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: *İslam Hukuku, Osmanlı hukuku, Livata, Suç, Ceza.*

ABSTRACT

Islam forbids all kinds of extramarital sexual intercourse except for those based on legitimate marriage – including sodomy –, considers such illegitimate acts as sinful, and imposes deterrent penalties.

---

* Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 24.07.2018

Kabul Edildiği Tarih: 06.08.2018

DOI Numarası: [10.15337/suhfd.447248](https://doi.org/10.15337/suhfd.447248)

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

E-mail Adresi: avcim@selcuk.edu.tr

ORCID ID: [0000-0002-7453-8431](https://orcid.org/0000-0002-7453-8431)

Sodomy was also regarded as an offense in Ottoman law, which prescribed and administered tazir punishment for such offenses in accordance with the views of Abu Hanifa.

KEY WORDS: *Islamic Law, Ottoman Law, Sodomy, Crime, Penalty.*

I. GENEL OLARAK

Allah insanları kadın ve erkek olarak çift çift yaratmıştır (Fâtır 35/11; Şûra 42/11), insanların ve diğer canlıların ayrı cinsler halinde yaratılmasında düşünenler için ibretler vardır (Taha 20/53-54; Yasin 36/36). Nisâ 4/1 ve Hucurât 49/13. ayeti insanların bir erkekle bir kadından türeyerek kavimler ve kabileler halinde çoğaldıklarını ifade etmektedir. Bu şekilde insanın kendi fâniliğini fark etmesiyle içinde uyanan ölümsüzlük arzusu, gerçekleşme imkânını erkek ve kadının cinsî münasebetiyle sağlanacak olan neslin devamında bulmuştur. Kur'an'da kadın ile erkeğin birbirine karşı duydukları arzu ve ilgi gerçekçi bir şekilde dile getirilmiş, insanın bu duyguya sahip olarak yaratıldığına (Âlü İmrân 3/14), cinsî arzunun dayanılmaz olduğu ve ancak Allah'ın yardımıyla kontrol edilebileceğine işaret edilmiştir (Yusuf 12/23-24, 30, 53).

Kur'an kadını, erkeğin kendisinde huzur ve tatmin bulduğu, dolayısıyla cinsî bakımdan muhtaç olduğu bir varlık olarak görür. İki cins arasındaki duygu bağı, "Allah aranızda sevgi ve merhamet bağı kurdu" diyerek ifade eder ve bu durumu, düşünenler için bir ibret örneği olarak gösterir (A'râf 7/189; Rum 30/21).

İffetin korunması esastır ve cinselliğin tek meşru yolu nikahtır. Bu sebeple nikâh akdinin dışındaki birleşmeler kesinlikle yasaklanmış, evlenemeyenlerin de iffetlerini korumaları emredilmiştir (Nur 24/32-33).

Normal cinsî birleşme dışındaki yollarla cinsî tatmin arayışı haram kılınmıştır. Nitekim Kur'an'da eşcinselliğe düşkün olan ve peygamberleri Lût'un ikazlarına rağmen bu sapıklıktan vazgeçmeyen Lût kavminin Allah tarafından helâk edildiği bildirilmektedir (A'râf 7/80-84;¹ Hûd 11/77-83; Şuarâ 26/161-175; Ankebût 29/28-35). Lût kavminin "çirkin işler"inin (Enbiyâ

¹ Fahişe kelimesi Lut Kavminin yaptığı çirkin fiil (eşcinsellik) anlamında da kullanılmıştır: "Sizden hiç kimsenin yapmadığı hayasızlığı mı yapıyorsunuz? Çünkü siz, kadınları bırakıp şehvetle erkeklere yaklaşıyorsunuz. Hayır, siz haddi aşan bir kavimsiniz." (A'râf, 7/80-81, ayrıca bk. Ankebût 31/28).

21/74)² on ayrı surede tekrar tekrar anlatılması ve bunun toplumu büyük bir felâkete sürüklediği belirtilerek şiddetle kınanması, İslâm ahlâkında eşcinselliğin fitrata aykırılığını ve ortaya çıkaracağı zararların boyutlarını göstermesi bakımından büyük önem taşır.

II. TARİHÇE

Erkekler arası eşcinsel ilişki hemen her dönemde ve her toplumda cinsî bir sapkınlık olarak görülmüş ve kınanmış, dinlerin de ortaklaşa mücadele ettiği çirkin bir davranış olmuştur. Tevrat'ta Sodom halkının rabbe karşı günahkâr olduğu ve orada her türlü ahlâksızlığın, özellikle cinsî sapıklığın yaygınlaştığı ifade edilir (Tekvîn, 13/13; 18/20). Yahudilikte çirkin bir davranış olarak kabul edilen erkekler arası eşcinsel ilişkiler yasaklanmış ve bu tür ilişkide bulunanların cezalarının ölüm olduğu belirtilmiştir (Levililer, 18/22; 20/13). Yeni Ahid'de de eşcinsel ilişkide bulunanlar şiddetle kınanan kimseler arasında zikredilir (Romalılara Mektup, 1/27; Korintoslulara Birinci Mektup, 6/9).³

Tevrat'ta bildirildiğine göre Ölüdeniz kıyısındaki Sodom ve Gomore'de (Ammûre) Hz. Lut, peygamber olarak görevlendirilmiştir. Buralarda oturan halk, inkarcılık yanında, livâtayı da normalleştirmişlerdi. Hz. Lût, erkeğin erkeğe yaklaşması (eşcinsellik) şeklindeki bu fuhuş çeşidini, daha önce hiçbir millette görülmemiş ölçüde yaygınlaştırmaları sebebiyle onları eleştirdi; kendisinin güvenilir bir peygamber olduğunu, Allah'tan korkup davetine icabet etmeleri, hallerini düzeltmeleri gerektiğini söyledi ve bu yaptıkları sebebiyle onları “müsrifler” şeklinde niteledi. “Makul ve meşru ölçüleri aşan” anlamına gelen müsrif kelimesinin burada cinsel sapıklığı ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Lût ve ailesi diğer inananlarla birlikte ülkeden ayrıldıktan sonra geride kalanlar başlarına taş yağdırılmak suretiyle helak edildiler. Böylece Lût kavmi

² Ayette geçen habîs kelimesi, pis, iğrenç veya zararlı olduğu için insan tabiatının hoşlanmadığı, aklın ve dinin benimsemediği şeyler demektir. DUMAN, Zeki, “Habîs” *DİA*, C:14, s.379.

Habîs, bozuşmuşluk, kokuşmuşluk ve değersizlik nedeniyle kendisinden iğrenilen şey; Kur'anî anlamıyla ise, itikadî bâtil, sözde yalan ve davranışlarda çirkinlik demektir... Zinâ ve livata gibi fiiller “habîs” amellerdir ve habîslere yakışır... habîs kadınlar, habîs erkekler içindir (Nur 24/26).

Edepsizlik yapan, edepsizliği tabiileştirecek davranışlarda bulunan kimseler "pislerdir, ahlâksızlardır, kötülerdir"; onlarla düşüp kalkanlar da giderek onlara benzerler. KARAMAN-ÇAĞRICI-DÖNMEZ-GÜMÜŞ, Kur'an Yolu, Ank.2003, IV/90-91.

³ YAŞAROĞLU, Kamil, “Livata” *DİA*, C:27, s.198.

inançsızlık ve ahlâksızlığının cezasını çekerek tarih sahnesinden silinip gittiler. Hud, 11/83. ayetin son cümlesi Lût kavminin yaşadığı inançsızlık ve ahlâksızlığı yaşayan kimselerin başına bu tür felâketlerin gelebileceğine işaret etmektedir.⁴

Kitap ve Sünnet'te zinanın cezası belirlenmekle beraber, sapıklık ve çirkinlik sayılarak yasaklanan eşcinselliğin cezası tayin edilmemiş; bu yüzden müslüman âlimler bu suçun cezası hakkında taşlama (recm), yakma, üstüne duvar yıkma, yüksek bir yerden atmak suretiyle öldürme gibi farklı idam usulleri önermişlerdir. İmam Ebu Hanife ve diğer bazı âlimler ise ta'zîri (hâkimin uygun göreceği öldürme dışındaki bir cezayı) yeterli bulmuşlardır.⁵

III. TANIM VE KORUNAN HUKUKİ YARAR

A. Tanım

Livata kelimesi anlamını erkekler arası eşcinsel ilişkinin yaygın olduğu Lût kavminden almaktadır.⁶ Livatada anal ilişki söz konusudur, ilişkide haşefenin (yoksa erkeklik organından o kadar miktarın) anüste kaybolması (vat'), suçun maddi unsurudur.⁷

Gönüllü eşcinsel ilişki livata olarak adlandırılabilir. Dolayısıyla livata çok failli bir suçtur. Maddi veya mefruz cebir varsa ırza geçme (ağır cinsel saldırı) olacağı için eşcinsel (anal) ilişki şeklinde olsa bile livata olarak adlandıramayız.

“Livata, iki tarafın muvafakatiyle vaki olduğu takdirde (faillerin) her ikisi hakkında da şiddetli ta'zir cezasını gerektirir. Hatta bu gibi cinsel birleşmelerden dolayı verilecek ceza, darb suretiyle olan ta'zirlerin son haddine kadar tatbik edilmesiyle olur. Cebir bulunduğu takdirde yalnız zorlayan hakkında bu veçhile ta'zir cezası verilir. Böyle bir hareketi itiyad eden bir şahsın siyaseten (taziren) katli de caizdir.”⁸

⁴ Kur'an Yolu, III/183-184.

⁵ Kur'an Yolu, II/434.

⁶ YAŞAROĞLU, “Livata” s.198.

⁷ BİLMEN, Ö. Nasuhi (1971): Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu, İst.1975, III, No:536.

⁸ BİLMEN, III, No:887.

Hadislerde, kadının kadına mahrem yerlerini açamayacaklarından⁹ ve kadının kadına yönelik cinsel talebinin lanetlediğinden¹⁰ yola çıkılarak lezbiyenler için daha çok tazir cezası üzerinde durulmuştur.

B. Korunan hukuki yarar

Genel ahlak ile kamu düzeni arasında kopmaz bağlar olduğu için İslâm ceza hukukunun amaçlarından biri de genel ahlakı korumaktır. Suç sayılan fiillerin çoğu aynı zamanda ahlaka da aykırıdır. Cinsel ahlakı bozan fiillerin cezasının ağırlığı, örneğin livatayı alışkanlık haline getirenlere ölüm cezası verilmesi, İslâm hukukunun bu konudaki hassasiyetini gösterir.¹¹

IV. LİVATAYLA İLGİLİ NASLAR

A. Ayetler

“İçinizden eşcinsel ilişkide bulunan erkeklere gelince onların her ikisini de (kınamak, azarlamak ve hatta dövmek suretiyle) cezalandırın...” Nisa, 4/16.

İsfahanlı müfessir Ebû Müslim (ö.323/935)'e göre, livata suçunun cezası, bunu yapanlara söz ve fiille eziyet çektirmek, onlara maddî ve manevî olarak acı vererek canlarını yakmak, böylece bu iğrenç fiili işlemekten vazgeçmelerini sağlamaktır. Ceza olarak ne söyleneceği, ne yapılacağı ayette açıklanmamış, içtihat ve uygulamaya bırakılmıştır.¹²

“Kadınlar sizin ekeneğinizdir; ekeneğinize hangi taraftan isterseniz oradan varın.” Bakara, 2/223.¹³

⁹ Müslim, *Hayız*, 74

¹⁰ Ebubekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali el-Beyhaki, *Kitabu's-Sünenü'l-Kübra*, Beyrut, 1992, VIII/233.

¹¹ AKŞİT, M. Cevat, *İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, İst.1976, s.34, 58.

¹² Kur'an Yolu, II/20-24. Nisa 15. ve 16. ayetlere dayanarak söylenebilir ki; toplum içinde açıkça eşcinsel ilişki görülmeye başlandığı zaman, bu davranışın insanın fitratına aykırılığına yönelik toplumsal tepkiyi korumak ve doğru bir ahlaki tavır olmadığını göstermek adına kınanması; bu davranış şeklinin doğal davranış şekline dönüşmemesi için de kişinin eşcinsel talebinden vazgeçinceye kadar evde kapatılması, toplumdaki uzaklaştırılması gibi yetkililer tarafından verilecek cezalarla bu fiilin yaygınlaşmasının önlenmesi, toplumun genel faydası adına alınabilecek tedbirlerdendir. ŞAHİN, Nurten Zeliha, “İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015), s.525.

¹³ İslâm'a göre meşru cinsel ilişki, birbiriyle evli bulunan bir kadınla bir erkek arasında olan (kadın kadına ve erkek erkeğe olamaz); birleşme kadının üreme organından yapılandır; sapık cinsel ilişki (arkadan, anal seks) caiz değildir. Kur'an Yolu, I/242-243.

“Lut, kavmine şöyle dedi: “Siz nasıl insanlarsınız?! Dünyada sizden önce hiçbir toplumun yapmadığı iğrenç bir işi nasıl yapıyorsunuz?! Kadınları bırakıp şehvetinizi tatmin için erkeklerle ilişkiye giriyorsunuz... siz gerçekten azıp yoldan çıkmış bir topluluksunuz!” Araf, 7/80-81.

“Emrimiz gelince oranın altını üstüne getirdik ve üzerlerine sağanak halinde, rabbın katında işaretlenmiş taşlar yağdırdık. Böyle cezalar zalimlerin başından hiç eksik olmaz.” Hud, 11/82-82.

“Böylece [bu günahkar şehirlerin] altını üstüne getirdik; belirlenmiş cezanın infazı için üzerlerine püskürtü halinde sert taşlar yağdırdık.” Hicr, 15/74.¹⁴

B. Hadisler

Livata Cahiliye Arapları arasında bilinen bir fuhuş türü değildi.¹⁵ Hz. Peygamber zamanında da livata suçu işleyen olmamış, Hz. Peygamber hiç kimse hakkında bu suçtan dolayı hüküm vermemiştir.¹⁶

Hz. Peygamber, Hz. Lut’un (Hud, 11/80) ayetinde geçen temennisini ve Hud, 11/83. ayetini okuyunca livata yapanların melun olduklarını bildirmiş,¹⁷ *“Bir erkek bir erkeğe cinsel yönden yaklaşırsa ikisi de zanidir.”¹⁸* “Ümmetim

¹⁴ Allah’a âsi olup peygamberin ikazlarını ciddiye almadan, hiçbir değer yargısı tanımadan, yüz kızartıcı ahlâksızlıkları bile hayasızca ve fütursuzca işlemekte ısrar eden bir toplumun akıbeti ortaya konulmuştur. Krş. A’râf 7/80-84; Hûd 11/69-83; Şuarâ 26/160-173; Neml 27/54-58, Kur’an Yolu, III/324.

¹⁵ EBU ZEHRA, Muhammed, el-Cerime, Kahire, Ty. No:271. Livata kelimesi, Araplar arasında Kur’an’da Lût kavminden bahsedilmesinden sonra kullanılmaya başlanmıştır. YAŞAROĞLU, s.198.

¹⁶ ŞEVKANİ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834): Neylü’l-Evtâr Şerhu Münteka’l-Ahbâr, Beyrut, T.y. VII/131, YAŞAROĞLU, s.198-199.

¹⁷ Ahmed b. Hanbel, I/217, Tirmizi, *Hudud*, 24. Bu hadislerin hadis tekniği açısından değerlendirilmesi için bkz. KESKİN, Yusuf Ziya, *Recm Cezası*, İst.2000, s.303-305.

¹⁸ HİNDÎ, Kenzül-Ummal, C:V, Hadis No:13103, MERĞİNÂNÎ, Burhaneddin Ebu’l-Hasan Ali b. Ebubekir (593), el-Hidaye Şerhu Bidayeti’l-Mübtedi, İst.1986, II/102; KASANİ, Alaeddin Ebubekir b. Mes’ud (ö.1191), *Bedâiu’s-Sanâi fi Tertibi’ş-Şerai’*, Mısır, 1327, VII/34; SERAHSÎ, Ebubekir Muhammed b. Ahmed (483/1090), el-Mebcut, Beyrut, 1986, IX/77; İBN HÜMAM, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid (861/1456): *Fethu’l-Kadîr*, Mısır, 1970, V/43; ŞİRBİNİ, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö.1570), *Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc*, Mısır, 1958, IV/144; İBN KUDAME, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed (620/1223): el-Muğni, Beyrut, 1984, X/155-6; Anılan hadisi Beyhakî, Taberânî, Tayâlîsî, ve Ebu’l-Feth el-Ezdî rivayet etmiştir; ancak hadis

hakkında en çok korktuğum şey, livata suçunu işlemeleridir. Livata faillerini bulursanız, üsttekini ve alttakini birlikte recmediniz.” buyurmuştur.¹⁹

Yine livata ve lezbiyen ilişki faillerinin Lut Kavmine verilen ceza ile cezalandırılmalarını emretmiş²⁰ ve şöyle buyurmuştur: “*Livata yapanları bulduğunuzda üsttekini de, alttakini de ölüm cezasına çarptırınız.*”²¹

Hz. Peygamber bu konuda yine: “*Ahir zamanda ümmetimden bir topluluk erkekleri erkeklerle, kadınları kadınlarla (eşcinsel ilişki ile) yetinecek, böyle olunca Allah’ın Lut kavmine taş yağdırdığı gibi azabını bekleyin!*”

Başka bir rivayette de: “*Bu ümmet tarafından kadınlarla nikahlı cinsel birleşmenin helal sayıldığı gibi erkekle erkeğin cinsel birleşmesi helal sayılıncaya kadar kıyamet kopmayacaktır. Bu durum zuhur edince de Allah onları taşla helak edecektir.*” buyurmuştur.²²

Şevkani, livatanın cezasına yönelik hadislerden bahsettikten sonra, livata fiilini işleyenler için Hz. Peygamber’den gelen rivayetler yönü ile recm cezasının sabit olmadığını ve bu rivayetlerden yola çıkılarak kesin olarak bu cezanın verilemeyeceğini belirtir. Peygamberimiz hayatındayken bu fiilden dolayı kimseyi recmetmemiş ve buna dair bir hüküm de vermemiştir. Bu nedenle Sahabe, livata fiilinin ceza yaptırımı için içtihatla hüküm vermiştir.²³

C. Sahabe Görüşü

Cahiliye dönemi ve Hz. Peygamber’in sağlığında Araplarda bilinmeyen livata, Şam’ın Fethi sırasında o bölgede yaygın olduğu görülünce Halid b. Velid bu suçun cezasını öğrenmek üzere Medine’ye birini göndermiştir.²⁴ Hz Ebubekir’e bir kadınla nikâhlanır gibi bir erkek ile bir erkek nikâhlandı haberi

zayıftır; bkz. BEYHAKÎ, Ebubekir Ahmed b. el-Huseyn (ö.1066): es-Sünenü’l-Kübrâ, Beyrut, T.y. VIII/233; ŞEVKÂNÎ, VII/116.

¹⁹ İbn Mace, *Hudud*, 12/2562; Tirmizi, *Hudûd*, No: 1456; Ebû Davud, *Hudûd*, No: 4462. Hadis sahih olarak nitelendirilmiştir. HARMAN, Ö. Faruk, “Lut” *DİA*, C:27, s.229.

²⁰ KURTUBÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273): el-Câmi’ li-Ahkâmî’l-Kur’an, Beyrut, 1988, IX/55-56.

²¹ İbn Mace, *Hudud*, 12; Tirmizi, *Hudud*, 25/1456, Ebu Davud, *Hudud*, 29/4462, RUDANÎ, Muhammed b. Süleyman, Cem’u’l-Fevâid (Büyük Hadis Ansiklopedisi) (Çev: Naim Erdoğan), İst. Ty. III/74, AKŞİT, s.73.

²² KURTUBÎ, IX/56.

²³ ŞEVKANİ, VII/131.

²⁴ EBU ZEHRA, el-Cerime, No:271.

gelince, Ebubekir sahabeyi toplar. Hz Ali, Lut kavmine verilen cezayı hatırlatarak, bu fiil konusunda çok şiddetli davranılması görüşünden hareketle bu fiili yapanların yakılması fikrini söyler. Toplantıda bulunan sahabiler aynı fikirde icma edince, Hz Ebubekir yakılması yönünde mektubunu yazar.²⁵

Bu sebeple Hz. Ebubekir'in Ashap ile istişare ettiği ve livatanın cezasının ölüm olduğu konusunda ittifak ettikleri belirtilmiştir.²⁶ Sahabe, livatanın ölüm cezası gerektirdiği konusunda ittifak etmişler, ancak ölüm cezasının infaz tarzı konusunda farklı fikirler beyan etmişlerdir.²⁷ Hz. Ebubekir'in livata suçuna ateşte yakmak suretiyle ölüm cezası verileceği görüşü nakledilir.²⁸ Sahabe livatanın cezasını maslahat ilkesine dayanarak tespit etmiş, failin ateşte yakılacağını söylemişlerdir.²⁹

Hz. Ali'ye göre livataya zina cezası uygulanır, yani fail / failer muhsan ise recm, muhsan değilse 100 celde ve sürgün.³⁰

²⁵ BEYHAKİ, VIII/23; ŞEVKANİ, VII/132.

²⁶ ÇİVİZADE, Şeyhülislâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas (ö.954/1547): "Risale Mûteallika bi't-Tezir" Tahkik: Abdullah Özer, *İslâm Hukuk Literatüründe Tazir Risaleleri ve Şeyhülislâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas Çivizade'nin Risale Mûteallika bi't-Tezir Adlı Risalesi*, MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst. 2000, s.30, EBU ZEHRA, Muhammed, el-Ukûbe, Kahire, Ty. No:134, CANAN, İbrahim: Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Ank. Ty. V/203.

Failer muhsan olsun olmasın livatanın cezasının Sahabe ittifakına göre recm olduğuna dair görüş için bkz. İBN AŞUR, M. Tahir, *İslâm Hukuk Felsefesi* (Çev: V. Akyüz-M. Erdoğan), İst.1988, s.143.

²⁷ İBN TEYMİYE, Takıyyuddin Ahmed (728/1327): *es-Siyasetü's-Şer'iyye fi İslâh'r-Râî ve'r-Raiyye*, Beyrut, 1993, s.127. Sahabîler, livatanın cezası konusunda farklı görüşlere sahiptir. Sahabîlerin bu konuda değişik görüşlere sahip olmaları livatanın Arapça'da zina anlamına gelmediği, hukuken aynı yaptırımla karşılanamayacağını gösterir. Eğer Arapça'da veya Hz. Peygamber'in sünnetinde livata fiiline zina hükmünü vermeyi gerektiren güçlü bir delil olsaydı sahabîler bu konuda farklı görüşlere sahip olmazlardı. Sahabenin bu görüşleri için bkz. MERĞİNANİ, II/102; İBN HÜMÂM, V/43vd. MOLLA HÜSREV, Muhammed b. Feramuz (885/1480), *Düreru'l-Hukkâm fi Şerhi Ğureri'l-Ahkâm*, İst. 1978, II/66.

²⁸ MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (683/1284), *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr*, Beyrut, 1975, IV/91, ÇALIŞKAN, İbrahim, "İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası" AÜİFD, C:XXXIII, Ank.1992, s.84-85.

²⁹ EBU ZEHRA, el-Cerime, No:247.

³⁰ MEVSİLİ, IV/91.

Abdullah b. Abbas'a göre livata failleri dağın tepesinden uçuruma atılır, ölmezse taşlanarak öldürülür.³¹

Abdullah b. Zübeyr'e yedi adet livata faili getirilmiş, bunlardan dördünün muhsan olduğu tespit edilerek recmedilmiş; üçü ise yüz celde cezasına çarptırılmıştır. Sahabeden Ata b. Rabah, İbn Abbas, İbn Ömer, Tabiundan Hasan Basri, Said b. Müseyyeb, Nehai, Katade ile İmam Şafii ve Ebu Yusuf bu görüştedir.³²

D. Mezheplerin Görüşleri

1- Hanefiler: Ebu Hanife'ye göre anal ilişki zina sayılmaz, yani livata zinaya kıyaslanamaz. Çünkü zinada gebelik ve evlilik dışı çocuk olma riski de vardır. Ebû Hanîfe, üreme organının dışındaki bir yolla kadın ya da erkekle cinsel ilişkide bulunmanın zina olarak kabul edilemeyeceğini ve livâta yoluyla nesebin karışma ihtimalinin bulunmadığını ifade ederek bu suçu işleyene ta'zîr cezası verilmesi gerektiğini söyler.³³ Bu sebeple zina genel ahlak ve aile düzeni yanında neslin korunmasını da sağlayan bir suç tipidir. Ayrıca zinaya meyil yaygın; livataya meyil ise istisnadır. Yani livatayı engelleyen cibilli faktörler vardır, bu sebeple çok yaygın olarak işlenen suç tipi değildir.³⁴ Elbette bu gibi suçlara bir ceza tertip edilir.³⁵ Ancak bu ceza şiddetli tazirdir, faillere dayak cezası verilebilir, failer ölünceye kadar hapsedilebilir,³⁶ itiyadi livatanın cezası

³¹ SERAHSİ, IX/79, İBN KUDAME, XII/349, MEVSİLİ, IV/91.

³² ÇALIŞKAN, s.86.

³³ YAŞAROĞLU, s.198.

³⁴ EBU ZEHRRA, el-Cerime, No:287, UDEH, Abdülkadir, et-Teşrû'l-Cinâiyyî'l-İslâmi Mukarinen bi'l-Kanunî'l-Vad'i, Beyrut, Ty. II, No: 486. Bu durum konjonktürel, son yıllarda Batıda bu fiilin yaygınlaştığı görülmektedir. ŞEKERCİ, Osman, İslam Ceza Hukukunda Tazir Suçları ve Cezaları, İst.1996, s.40.

³⁵ Anal ilişki, kişinin kendi eşi, kölesi veya cariyesiyle bile olsa itiyat haline getirilmişse taziren katl cezası verilir. ŞURUNBİLALİ, Hasan b. Ahmed b. Ali el-Vefai (1069), Haşiye (Dürerü'l-Hukam Şerh-i Ğureri'l-Ahkam ile birlikte) İst.1979, II/66.

³⁶ MEVSİLİ, IV/91, İBN HÜMAM, V/262, İBN NÜCEYM, Zeynüddîn b. İbrâhim el-Mısırî (970), Fetava, Bulak, Ty. (Şeyhzade b. Yusuf el-Hatib, Fetava'l-Ğiyasiyye Kenarında), s.78.

siyaseten katildir.³⁷ Ebu Hanife'ye göre erkek çocuğun ırzına geçme suçuna müebbet hapis cezası verilir.³⁸

Serahsi, livata failleri yaptıklarını helal sayarak yapıyorlarsa bu durumda mürted olacakları için recmedileceğini söylemiştir.³⁹ Ancak hadiste bu hususta bir sarahat mevcut olmadığı için bu yoruma katılma imkanı yoktur.⁴⁰ Ebu Hanife, ölüm cezasının zina haddi olan recm değil, siyaseten katil olabileceğini söylemiştir.⁴¹

Hanefî mezhebinde tercih edilen, bir kısım Şafiî ve Hanbelî hukukçusunun benimsediği, Zahirî, Caferî ve İbâzîlerin de katıldığı bu görüşün delilleri şu şekilde özetlenebilir:

Arapça'da erkek ve kadın arasında gayri meşru cinsi ilişkiye zina,⁴² erkekler arasındaki ilişkiye ise livata denir. Bu iki kavram birbirinin yerine

³⁷ RAZİ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsir-i Kebir), Beyrut, T.y. XVI/484-485, ZEYLAÎ, Fahreddin Osman b. Ali (743/1343), Tebynü'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dekaik, Bulak, 1315, III/180-181; İBN HÜMÂM, V/43, İBN ABİDİN, Muhammed Emin (1252/1836): Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr, İst.1984, IV/27, 117-118, AMİR, Abdülazîz, et-Ta'zîr fi's-Şerâti'l-İslâmiyye, Mısır, 1969, s.317-319, Vezâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, el-Mevsûatü'l-Fıkhiyye, "Tazir", Kuveyt, 1992, XII/263-264, BİLMEN, III/320, EBU ZEHRA, Muhammed, İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usulü (Çev: A. Şener) Ank.1981, s.223, EBU ZEHRA, el-Cerime, No: 287, 303, BEHNESİ, A. Fethi, el-Mevsuatü'l-Cinaiyye fi'l-Fıkhi'l-İslâmî, Beyrut, 1991, IV/279, ÇALIŞKAN, s.86.

³⁸ ÂMİR, No: 322.

³⁹ SERAHSİ, IX/77, AKŞİT, s.73.

⁴⁰ KESKİN, s.308.

⁴¹ MERĞİNANİ, II/102.

⁴² Zina kavramı en geniş anlamıyla cinsel yasağı ifade eder. Bu yaklaşım bir hadiste geçen gözün ve dilin zinası tabirlerinden kaynaklanır (Buhârî, *İstizân*, 12, *Kader*, 9; Müslim, *Kader*, 20). Hadis, göz ve dille işlenen cinsel günahın söz ederken zina kelimesinin mecazi anlamda kullanımına da örnek teşkil eder. Zina suçunu teknik anlamda tanımlamaya çalışan Hanefîlere göre suçun oluşması için fâilin mükellef olması, rızasının bulunması, fiilin İslâm ülkesinde işlenmesi, evlilik bağı veya şüphesi bulunmayan bir kadınla ve önden yapılması şartları da aranır. Böylece cebir ve tehdit altında, tecavüzle, İslâm ülkesi dışında, nikâhlı eşi zannettiği biriyle, ters ilişki (livâta) tarzında ve hemcinsiyle olan münasebet teknik anlamda zina suçunu değil; farklı cezaları gerektiren suçları oluşturur. Malikiler buna müslüman olma şartını eklemiş, Şafiiler ve Hanbelîler ters ilişkiyi de zina kapsamında saymıştır. Tarafardan birinin veya her ikisinin fiilin işlendiği sırada evli ya da bekâr olması eylemi suç olmaktan

kullanılmaz. Dolayısıyla Kur'an ve Sünnette belirtilen zina suçunun kapsamına livatayı dahil etmek dil açısından yanlıştır.⁴³ Livâtanın haram olması, zinanın haram olmasından daha şiddetlidir, çünkü livâta akla, şer'a ve insan doğasına aykırıdır. Zina ise doğal bir ilişki türüdür. Zinanın haram olması evlenme ve milk-i rekabe ile (satın alma) zail olur. Eşcinselliğin haram olması ise ebedidir; bu ilişkiyi helal yoldan yapma imkanı yoktur.⁴⁴

Kur'an ve Sünnette livatanın zina hükmünde olduğuna dair kabul edilebilir bir açıklama bulunmamaktadır. Kur'an'da hem zinanın hem de livatanın "fahişe" kelimesiyle nitelendirilmesi bu iki fiilin aynı suçu oluşturduklarını göstermez; çünkü fahişe kelimesi Arapça'da genel olarak bütün çirkin davranışlar anlamında kullanılmaktadır.⁴⁵ Kur'an'da fahişe

---

çıkarmamakta, fakat cezanın farklı şekilde belirlenmesine yol açmaktadır. Livâta erkek erkeğe ilişkiyi (eşcinsellik), sihâk da kadın kadına ilişkiyi (lezbiyenlik) ifade için kullanılan terimler olup ağırlıklı kanaat bu fiillerin zina kapsamına girmeyen farklı cinsel suçlar teşkil ettiği yönündedir. ESEN, Hüseyin, "Zina" *DİA*, C:44, s.440.

⁴³ ŞAFAK, Ali, *Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku*, Erzurum, 1977, s.140-141.

⁴⁴ BÂBERTÎ, Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud (ö.1384): *Şerhu'l-Înâye ale'l-Hidâye*, Mısır, 1970, V/263. Ebu Hanife'ye göre göre livataya had cezası verilmemesi, bu fiilin hafif bir suç telakki edilmesinden değil; aksine pek büyük günah olduğu içindir. Çünkü bir kavle göre "had cezaları" günahları temizler (İBN NÜCEYM, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî Hanefî (ö.970/1563), *el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire (t.y.), V/63*); livatanın günahını verilen ceza da temizlemez.

Anal ilişki neslin korunması hukuki yararını ihlal etmiyorsa da (ZUHAYLİ, Vehbe, *el-Fikhü'l-İslâmî ve Edilletüh, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1989, VII/364, UDEH, II/352*), sağlık açısından zinadan daha tehlikelidir. ŞEKERCİ, s.41.

⁴⁵ Fahişe kelimesinin genel olarak kötülük (utanç verici, iğrenç ve çirkin iş) anlamında kullanıldığı ayetler: Bakara, 2/169; Alü İmran, 3/135; En'am, 6/151; A'raf, 7/33; Nahl, 16/90; Ankebut, 29/45; Şura, 42/37; Necm, 53/32.

Fahişe kelimesinin edepsiz (çirkin) söz anlamında kullanıldığı ayetler: Nur, 24/19, 37, Ahzab, 33/30.

Fahişe kelimesinin zina anlamında kullanıldığı ayetler: Nisa, 4/15, 19, 25; Yusuf, 12/24; İsra, 17/32; Ahzab, 33/30; Talak, 65/1.

Fuhuş kelimesinin ensest ilişki anlamında kullanıldığı Nisa, 4/22.

Fahişe kelimesinin livata anlamında kullanıldığı ayetler: Nisa, 4/16, A'raf, 7/80; Neml, 27/54; Ankebut, 29/28.

kelimesi ve türevleri 20 yerde geçmektedir. En'âm 6/151 ayetinin anlamları arasında zina cezasını gerektiren bir anlamın olduğunu söyleyen yoktur.⁴⁶

Livâtayı zina olarak nitelendiren hadis ise zayıftır. Bunun yanında Hz. Peygamber'in, lûtîlik yapanların öldürülmesini emrettiği rivayet edilmiştir. Bu hadis livatanın ayrı bir suç olduğunu göstermektedir.⁴⁷

Hanefîlerden Ebû Yûsuf ve Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye göre livâta yapan kişiye zina suçunda olduğu gibi had cezası uygulanır; fail muhsan ise recmedilir, muhsan değilse 100 celde ile cezalandırılır.⁴⁸ Bu iki hukukçunun gerekçelerini şu şekilde özetlemek mümkündür: Kur'an, hem zinayı hem de livatayı fahişe (çok çirkin fiil) olarak nitelemiş, böylece bu iki fiil birbirine denk tutulmuştur (A'raf, 7/80; İsrâ, 17/32).

Erkeğin erkek veya kadınla ilişkisinin birbirinden farkı yoktur. Her iki fiilde de kesin olarak haram kılınan bir cinsel birleşme gerçekleşmekte ve amaçlanan aynı cinsel zevk duyulmaktadır. Bu hüküm kıyasa değil nassın delaletine dayanmaktadır.⁴⁹ Çünkü Hanefî usûlüne göre, had cezalarında kıyas yapılamaz. Had cezalarında kıyasın kabul edildiği mezheplerde ise, livata zinya kıyas edilmiştir.⁵⁰

Dolayısıyla yabancı ile anal ilişkiye had cezası gerekir (yani muhsan ise recmedilir, muhsan değilse celde cezasına çarptırılır). Ancak kendi eşi, cariyesi ve kölesi ile anal ilişkiye girene fiili itiyat halinde ise hapis, dayak veya siyaseten katle varabilecek ceza takdiri ülûemre aittir.⁵¹

Hukukçuların livatayı zina saymak için benzer yönlerini vurgulamalarına rağmen zinanın yasaklanması illetinin livatada mevcudiyetini kabul ettirememişlerdir.⁵²

⁴⁶ Fahişe kelimesi Nisa, 4/15 ayetinde lezbiyen ilişki, Nisa, 4/16 ayetinde ise eşcinsel ilişki için kullanılmıştır. Kur'an Yolu, I/500.

⁴⁷ Tirmizi, *Hudûd*, 24; İbn Mâce, *Hudûd*, 12. Bu hadisin sıhhat derecesi tartışmalıdır. İBN HÜMAM, V/43.

⁴⁸ YAŞAROĞLU, s.198-199.

⁴⁹ HUSARİ, Ahmet: es-Siyasetü'l-Cezaiyye fi'l-Fıkhî'l-Ukubati'l-İslâmî'l-Mukaran, Beyrut, 1993, II/15.

⁵⁰ RÂZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, *Mahsûl fi'l-İlmi Usûli'l-Fıkh*, Riyad, 1979, V/471.

⁵¹ BİLMEN, III/207-208.

⁵² SAN'ANİ, Muhammed b. İsmail, *Sübülü's-Selam Şerhu Bülûğu'l-Merâm*, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, T.y. IV/13.

2- Malikiler: Malikîler, failin hür, müslüman veya muhsan olup olmadığına bakılmadan livata faillerinin recmedileceği görüşündedirler.⁵³ Kurtubî tefsirinde yukarıdaki rivâyetle beraber İmam Mâlik'ten Atâ bin Ebi Rebâh, İbrahim en-Nehaî ve Said İbn el-Müseyyib'e isnâd edilen başka bir rivâyeti de zikreder. Şöyle ki: "Eğer muhsan ise recmedilir; değilse, hapsolunur ve te'dip edilir."⁵⁴

Malikîlerden Eşheb'e göre livata suçunu işleyen gayrimüslime zinada olduğu gibi tazir cezası verilir, köleye elli celde vurulur.⁵⁵

3-Şafiiler: Şafiilerin bir görüşüne göre livata zina haddi gerektirir yani fail muhsan ise recmedilir, muhsan değilse celde ve sürgün cezalarına çarptırılır.⁵⁶ Kendisine livata yapılan, muhsan olsa bile celde ve sürgün cezası verilir.⁵⁷

Şafiilerden nakledilen ikinci görüşe göre, livata failleri muhsan olsun olmasın recmedilir.⁵⁸ Bazı Şafîî kaynaklarında livata suçlusuna ölüm cezası verileceği ifade edilir.⁵⁹ Yani her halükârda livatanın cezası idamdır. Caferî mezhebinde bu görüş tercih edilmiştir.⁶⁰

⁵³ SAHNUN (240/854), el-Müdevvenetü'l-Kübra, Beyrut, Ty. VI/203, BİLMEN, III/201, BEHNEŞİ, IV/280, YAŞAROĞLU, s.198. İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise Hz. Peygamber'den nakledilen ve livâta yapan kişilerin öldürülmesi ya da recmedilmesi gerektiğini ifade eden hadisleri (İbn Mâce, *Hudûd*, 24; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 29; Tirmizî, *Hudûd*, 24) esas alarak muhsan olsun ya da olmasın livâta fiilinin failine recm cezası verileceği görüşündedir. YAŞAROĞLU, s.198.

⁵⁴ KURTUBÎ, VII/243.

⁵⁵ BÂCÎ, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef (ö.1102), el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta, Beyrut, 1332, VII/141; DESÛKÎ, Hâşiye, IV/320.

⁵⁶ AMİR, s.184, BEHNEŞİ, IV/279. İslâm hukukçularının çoğunluğu, bir kimse aleyhine yapılan livâta ithamı ispat edilemezse kazf suçunu oluşturur. Ebu Hanife ve Zahirîlere göre livata ithamı hakaret suçu olup ta'zîr cezası gerektirir. ZERKA, Mustafa Ahmed, Fetava, Dimaşk, 1999, s.397, YAŞAROĞLU, s.199.

⁵⁷ MÂVERDÎ, XII/213.

⁵⁸ Şafiiler livatayı zinaya kıyaslayarak failerin zina haddine tabi olduklarını söylemişlerdir. EBU ZEHRA, İslâm Hukuku Metodolojisi, s.223, EBU ZEHRA, el-Cerime, No: 287, 303.

⁵⁹ ŞİRBİNİ, IV/144; NEVEVÎ, Ebu Zekeriya, Muhyiddin b. Şeref, el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, T.y. XXII/60.

⁶⁰ ŞİRBİNİ, IV/144; NECEFÎ, Muhammed Hasen, Cevâhiru'l-Kelâm fî şerhi Şerâii'l-İslâm, Beyrut, T.y. XLI/378, 380.

Şafî mezhebine göre pasif olan fail muhsan olsa da olmasa da sopa ve sürgün cezasıyla cezalandırılır. Bazı Şafî hukukçulara göre pasif fail muhsan bir kadın ise recmedilir.⁶¹

4- Hanbeliler: Ahmed b. Hanbel'e göre, livata yapan ve yaptırmanın öldürülmesi had cezasıdır. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Rahuye'nin görüşüne göre livata faileri recmedilir. "*Livatanın haddi (cezası) recmdir.*"⁶²

5- Zahiriler: Zahiriler de livatayı had suçu saymazlar.⁶³ Lut kavmine verilen üzerlerine taş yağdırılması cezasının sebebi İbn Hazm'a göre bu kötü fiil değil onların küfürleridir. Çünkü Lut'un karısı da, bu kötü fiili yapmadığı halde aynı cezaya maruz kalmıştır.⁶⁴ Bu mezhebin hukukçularına göre livata suçuna tazir cezası verilmelidir. İbn Hazm, livata fiilini işleyene verilen ölüm cezasının Kur'an'dan ve Sünnetten kaynaklanmadığına değindikten sonra, livata fiiline verilecek cezanın, bu fiilin topluma vereceği zararı örtmek ve yaygınlaşmasını önlemek amacı ile tazir cezası olabileceğini belirtir.⁶⁵

6- İmamiye: İmâmiyye mezhebine mensup hukukçular livâtayı zinadan ayrı bir fiil olarak değerlendirmekte, livâtanın zinaya kıyas edilemeyeceğini ve zina olarak adlandırılmayacağını söylemektedirler. Dolayısıyla livata, zinadan farklı bir suçtur ve hükümleri farklıdır.⁶⁶ İmamiyye mezhebi hukukçularından bazıları da, isnat yeteneği olan livata failinin ölüm cezasına çarptırılacağını söyler.⁶⁷

7- Caferiler: Caferîler, suçların tekerrüründe taziren katli cezası verilmesini ilke olarak benimsemişlerdir. Büyük günahları dördüncü kez işleyenlerin öldürülmesi kuraldır. Buna göre cinsel saldırı, hayvanla ve lezbiyen

⁶¹ ŞİRBİNİ, IV/144.

⁶² İBN FERHUN, Burhâneddîn Ebü'l-Vefâ İbrâhîm İbnü'l-İmâm Şemseddîn Ebî Abdillâh Muhammed (799/1397): Tabsiratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm, Kahire, 1986, II/197, ÂMİR, s.306-307, HUSARİ, II/58.

⁶³ İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064) el-Muhalla bi'l-Âsâr fi Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İktisâr, Beyrut, 1988, XI/380, YAŞAROĞLU, s.198.

⁶⁴ İBN HAZM, XI/384.

⁶⁵ KASANİ, VII/34; İBN HÜMAM, V/43vd.; İBN ÂBİDİN, IV/29-30; ŞİRBİNİ, IV/144.

⁶⁶ YAŞAROĞLU, s.198.

⁶⁷ AMİR, s.185, 320.

ilişkilere girenler bu fiilleri dördüncü kez tekerrür ederse üçüncü tekerrürdeki tazirin infazından sonra öldürülürler. Livatanın cezası her halükârda idamdır.⁶⁸

7- Zeydiler: Livata faili muhsan ise recmedilir; değilse celde cezası uygulanır.⁶⁹

8- Çağdaş İslâm Hukukçuları: Abdülaziz Amir, zinanın karşı cinsler arasındaki normal yoldan cinsel ilişki olduğunu; livata ve lezbiyen ilişkinin ise zina sayılamayacağını, dolayısıyla tazir cezası gerektirdiğini söyler.⁷⁰

M. Selim Avvâ, tazir görüşünü tercih ederken burada ölüm cezasına karşı çıkararak; yapılan araştırmaların homoseksüel ilişkilerin genellikle (isnat yeteneğini azaltan) organik veya psikolojik bir hastalığın neticesi olarak ortaya çıktığını gösterdiğini, faile ceza verirken bu hususun göz önünde bulundurulması gerektiğini vurgulamıştır.⁷¹

Özetle, Kur'an ve Sünnet'te zina suçunun cezası belirlenmiş olmakla birlikte sapıklık ve çirkinlik sayılmasına rağmen eşcinselliğin cezası tayin edilmemiş, bu yüzden alimler arasında bu suçun cezasının: recm (taşlama), yakma, üstüne duvar yıkarak veya yüksek bir yerden atarak öldürme gibi farklı idam usulleri önerilmiştir. Ebu Hanife ise tazir cezasını yeterli bulmuştur.⁷²

Görüldüğü üzere Hanefî ve Zahirîlerin dışındaki mezheplerin livata için öngördüğü ölüm cezasının had yönü ağırlık kazanmaktadır. Ayrıca ölüm cezası verileceğini emreden hadisler her ne kadar zayıf olsalar da, bu uygulamanın "ta'ziren" şeklinde isimlendirilmesine engel teşkil etmektedirler. Zira bu rivayetler cezaı tayin etmektedir.

E. Osmanlı Uygulaması:

Osmanlıda resmi mezhep olarak kabul edilen Hanefî mezhebinin kurucusu Ebu Hanife, eşcinsellik ve livata fiilini zina suçunun dışında ayrı bir suç olarak telakki ettiği için Osmanlı kanun koyucusu da zina ile benzer diğer cinsel suçların cezalarını birbirinden ayırmıştır.

⁶⁸ NECEFÎ, XLI/378, 380.

⁶⁹ HUSARİ, II/63.

⁷⁰ AMİR, s.184.

⁷¹ AVVÂ, M. Selim, Fî Usûlî'n-Nizâmî'l-Cinâiyyî'l-İslâmî, Kahire, 1983, s.217, 230, 231.

⁷² Kur'an Yolu, II/434.

1. Doktrin

“Muteber fıkıh kitaplarından Şerhu’l-Vikaye ve Hidaye adlı kitapların hudud bahsinde amel-i kavm-i Lut olan fiil-i münker hakkında İmam Şafii’nin rivayet ettiği “uktülü’l-faile ve’l-mef’ul” hadis-i şerifi siyasete (tazir cezasına) mahmumdür.”⁷³

2. Fetva kitapları

Fetva kitaplarında itiyadi livataya siyaseten katli cezası önerilmiştir. “Zeyd’in oğlu Amr-ı emrede Bekir -neuzubillahi teala- amel-i kavmi lut ettiğini ispat eylese Bekir’e ne lâzım olur? Cevap: Mu’tadı ise izn-i imam ile katlolunmak meşrudur, zina gibi ihsan dahi lâzım değildir.”⁷⁴

Osmanlı uygulamasını yansıtan bir fetvada, genç erkeğin ırzına geçme suçuna idam, yardım edenlere ise şiddetli tazir ve hapis cezası önerilmiştir. “Alaybeyi olan Zeyd, Amr ile Bekir’i, Beşir-i emrede “getiriverin” diye gönderip mezburlar dahi Beşir’i kaçırıp saklandığı komşusu Halid’in evinden güçle çıkarıp Zeyd’e iletiverip Zeyd Beşir-i emredi dağa alıp gidip –haşa- güçle livata eylese Şer’an ne lazım olur? Cevap: Zeyd katlolunmak meşrudur, müteehhil (muhsan) değilse dahi. Katlolunmazsa darb-ı şedid ve habs-i medid ve azledilmesi lazımdır. Bu emirde müsahele eden erbab-ı hükmün indallah özürleri yoktur, cevapları yoktur. Amr ile Bekir’e tazir-i şedid ve habs-i medid lazımdır.”⁷⁵

3. Kanunlar

Alaüddeve ve Bozok Kanunlarınının 15. maddesine göre: “Ve oğlan çekseler arıdalar ve illa ki 24 altın alına. Ve eğer muhannes⁷⁶ ise iki tarafa zina haddi vuralar, eğer vurulmazsa zina cürmü gibi her birinden alınır.”⁷⁷

⁷³ DEDE CÖNGİ, Minkarizade İbrahim Kemaleddin (ö.973/1565): Siyasetname Tercümesi, (Çev: Mehmed Arif Efendi ö.1275/1858) in: AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Şer’i Tahlilleri, C: IV. İst.1992, s.134.

⁷⁴ Ebussuûd, Veli-1, vr. 69b.

⁷⁵ Ebussuud Efendi Fetvaları, akt. DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İst.1983, s.159.

⁷⁶ “Muhannes kadınlaşan, kadınların ziynetleriyle bezenen, söz ve fiilde kadınlara benzeyen erkektir.” BİLMEN, VIII/168. Asım Molla’nın Kamus Tercümesi’ndeki tarifine göre de, zen-haslet olan namert yadigâr, puşt, kahpe, lutilere belini büktüren kişidir. MİRAS Kamil-Ahmed Naim: Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ank.1974, XII/109.

⁷⁷ Akt. BARKAN Ö. Lütfi, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I Kanunlar, İst.1943, s.121, 125. Bu madde Akgündüz’ün

I. Selim Kanunnamesi m.6: “Eğer bir kişinin oğlu genezlik eylese baliğ ise oğlan tazir edilip ağaç başına bir akçe cürm alına. Eğer baliğ değilse babası zapt etmediği için tazir edilip cürm alınmaz.”⁷⁸

Kanuni Kanunnamesi m.27: “Ve dahi bir kişinin oğlu genezlik eylese (s... işse) baliğ ise oğlanı muhkem tazir edip ağaç başına bir akçe cürm alına, ve dahi baliğ olmadıysa babası hıfz etmediği için babasını tazir edeler, lakin cürm alınmaz.”⁷⁹

m.32: *Ve eğer akil ve baliğ bir kişi (bir kimsenin oğluna veyahut kuluna) livata kılsa evli olup⁸⁰ gani olsa 300 akçe, orta halliden 200 akçe, fakirden 100 akçe ve dahi aşağı halliden 50 veya 40 akçe cürm alınır.*

m.33: *Ve eğer livata eden ergen olsa ganisinden 100, vasatından 50, fakirinden 30 akçe cürm alına.*⁸¹

Livata suçu faillerinin medenî halleri ve maddî imkanlarına göre cezalandırılacağı belirtilmiştir. Evli olup da bu suçu işleyenlerden zengin olanlar 300 akçe, orta halli olanlar 200 akçe, fakir olanlar 100 akçe ve çok fakir olanlar da 50 akçe para cezası vermeleri gerektiği belirtilmiştir. Bu suçu işleyenlerin bekar olması halinde, zengininden 100, orta hallisinden 50 ve fakirinden de 30 akçe para cezası tahsil edileceği bildirilmiştir.

m.34: *“Bir kimse avretini dübüründen tasarruf etse (karısıyla anal ilişki yapsa) muhkem tazir edip ağaç başına bir akçe cürm alınır.”*

m.35: *“Eğer şehirde Türk oğlancıkları döşek (zina) etseler (oynaşsalar) (kadı) tazir (tedib) edip her birinden 30 akçe cürm alınır.”*⁸²

---

yayımladığı kanunnamede Bozok Kanunu 1. madde olarak yer almıştır. Bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, VI/227.

⁷⁸ Kanun metni için bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, III/89.

⁷⁹ Bu madde Akgündüz’ün yayımladığı Kanunnamede 11. madde olarak yer almıştır. Bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, IV/298.

⁸⁰ “Ve eğer livata eylese heman zina gibidir, evli, evli cürmü vere; ergen, ergen cürmü vere.” ifadesi de vardır. HEYD, Uriel, Studies in Old Otoman Criminal Law, Oxford, 1973, s.64.

⁸¹ “Eğer evlidir, eğer ergendir, siyaset için zekeri kesilir, cürm alınmaz” ifadesi vardır. HEYD, s.64.

⁸² Bu hüküm Bosna Sancağı Kanunnamesinin 94. maddesinde aynen yer almıştır. Bkz. AKGÜNDÜZ, Osmanlı Kanunnameleri, VI/466.

Tanzimat Devri ceza kanunlarında (1840, 1851 ve 1858) livata ile ilgili bir düzenleme yoktur.

F. İspat:

Livatanın objektif delillerle ispatlanması gerekir. Sadece mağdur beyanı suçun ispatına yetmez. *“Zeyd-i emred –haşa- Amr bana livata etti diye dava ettikte Amr evvelden o fiil ile maruf olmayıp Amr’dan bu makule iş gelmez derlerken Amr’ın yeminiyle tasdik olunur mu? Cevap: Olunur, zahir-i hali müsait ise.”*⁸³

1. Zina gibi dört tanık gereklidir diyenler

İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel, livâta yapan kişilerin öldürülmesi ya da recmedilmesi gerektiğini ifade eden hadisleri⁸⁴ esas alarak muhsan olsun ya da olmasın, livâta yapana recm cezası verileceği görüşündedir. Bu hukukçulara göre livâta suçunun ispatı için zina suçunda olduğu gibi dört şahit gereklidir.⁸⁵ İmam Şafîî’ye göre livatanın ispatı için dört erkeğin şahitlik etmeleri gerekir.⁸⁶

2. İki tanık yeterlidir diyenler

Ebu Hanife livatayı tazir suçu saydığı için ispatı için iki şahidi yeterli görmüştür.⁸⁷

*“Livata için nisab-ı şahadet kaçtır? Cevap: İkidir.”*⁸⁸

“Zinada ve livatada “bir mil yerden gördüm” diye şahadet istimâ’ olunur mu? Cevap: Had ikame olunmaz... O miktar şahadetle tazir olunmak meşrudur.”⁸⁹

“Hâni bt. Hasan mahkemede Memi adlı çingene muvacehesinde takrîr-i kelâm edip mezkûr Memi tahminen altı yaşında işbu Sefer nâm sagirimi tutup bir bahçede güç eylemiş lüzum(unu) talep ederim dedikde gıbbe’s-suâl merkûm Memi inkâr ile mukabele edip akîbü’l-istişhâd Devran b. Dâvud ve Pazarlı b. Musa nâm kıbtîler hâzırân olup bir feryat işitip vardığımızda merkûm

⁸³ Ebussuûd, Veli-1, vr. 69b.

⁸⁴ İbn Mâce, *Hudûd*, 24; Ebû Dâvûd, *Hudûd*, 29; Tirmizî, *Hudûd*, 24.

⁸⁵ BİLMEN, III, No:580, YAŞAROĞLU, s.199.

⁸⁶ ŞAFİÎ, VII/59, ŞİRÂZÎ, III/451.

⁸⁷ BİLMEN, III, No:580.

⁸⁸ Ebussuûd, Veli-1, vr. 69b.

⁸⁹ Ebussuûd, Veli-1, vr. 69b.

Memi mezbûr Sefer'in üzerinden kalkıp kaçtı oğlanı alıp anasına götürdük diye şahadet eyledikleri bi't-taleb kayd-ı sicil olundu.”⁹⁰

“Mahmud b. Osman nâm kimesne ile mârrü'z-zikr Defterdâr iskelesini bekleyen Osman Beşe b. Ahmed nâm râcil li eclî'ş-şehâde makâm-ı kazâyâ hâzîrân olup istişhâd olunduklarında, filvâki' târih-i mezbûrda ve vakt-i merkûmda mersûm Ogas sagîr-i merkûmu mârrü'z-zikr Tokmaktepe bir ağaç dibinde yatırıp fiil-i şenî' ederken biz rast gelip merkûm Ogas'ı sagîr-i mezbûrun üzerinden kaldırıp zâbit-i merkûma teslîm eylemişizdir, biz bu hususa bu vech üzre şahitleriz, şahâdet dahi ederiz diye her biri edâ-yi şahâdet-i şer'iyye eylediklerinde gibbe't-ta'dîl ve't-tezkiye şahâdetleri makbûle olmağın yemîn billâh [etmeğın kayd şüd]. Fî 2 min Zilka'de 1072.”⁹¹

İki şahit beyanının mağdur beyanıla desteklendiğine dair mahkeme kararı şöyledir: “Mahalle-i Ma'mûre'den Fâtıma bt. Abdullah mahfil-i kazaya hâzire olup Rıdvan b. Abdullah'ı ihzar ve muvacehesinde takrîr-i kelâm edip mezkûr Rıdvan bu beş yaşındaki oğlum Ahmed'i tutup sahrada bir tenha köşeye iletip cebren ve kahren güç eylemiş[tir] lüzumunu talep ederim dedikde gibbe's-suâl mezkûr Rıdvan inkâr ile mukabele edip zikrolunan oğlanı görmedim ve bilmem dedikde akîbü'l-istişhâd Mahmud b. Mentşe ve Sâdık b. Pazarlı hazır olup mezkûr Rıdvan merkum Ahmed'i eline yapışıp sahraya götürdüğünü **gördük** dediklerinde masûm-ı mezbûr (çocuk) dahi birçok insan arasında Rıdvan'ı **teşhis edip** bana güç eden budur dediği mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb kayd-ı sicil olundu.”⁹²

G. Cezalar

Karısı, cariyesi veya kölesi ile anal ilişkide bulunanlar şiddetli tazire müstahik olur.⁹³

“Zeyd Amr-ı emrede –haşa- livata eylese hükmi-şer'i nedir, tafsilâ beyan? Cevap: O fiili münkeri edenle edilen melunun hakkında Ashab-ı Rasûlullah (s.a.) ihtilaf etmişlerdir. Bazılar ihrak olunmak (yakılmak) lazımdır demişler, bazıları yüce (yüksek) yerden baş aşağı atmak lazımdır demişler, bazıları haşa hela gibi rayiha-i (kerihe) yerde ikisi bile fevt oluncaya (ölünceye) değin haps olunmak lazımdır demişler. İmam Azam katında darb-ı şedid ile

⁹⁰ Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, Hüküm No:372.

⁹¹ Eyüp Mahkemesi 74 Numaralı Sicil, Hüküm No:291.

⁹² Üsküdar Mahkemesi 56 Numaralı Sicil, Hüküm No:306.

⁹³ BİLMEN, III, No:554.

darb olunduktan sonra zindanda hapsolunup tamam tevbe ve salahı zâhir oluncaya (yahut ölünceye) değin çıkarılmak yoktur. İmameyn katında evli ise cümle katl lazımdır. Evli değilse yüz değnek vurulmak lazımdır. Amma ahabdan naklolunan vecihlerin her biri ile katl meşrudur.”⁹⁴

Osmanlıda livataya siyaseten katl, hapis ve dayak gibi ta'zîr cezaları uygulanmıştır.

1. Siyaseten Katl

Fetva kitaplarında cebren livata suçunu alışkanlık haline getirenlere idam cezası önerilmiştir.

“Zeyd, -haşa- Amr-ı sağîre livata eylese ve mak’addan çak eylese meclis-i kazada ikrar eylese şer’an Zeyd’e ne lâzım olur? Cevap: Katli meşrudur, mu’tadı olmayan böyle eylemez.”⁹⁵ Fetvaya göre livata küçük çocuğun cinsel istismarı şeklinde gerçekleşmiş, yaralanmayla sonuçlanmış (neticesi sebebiyle ağırlaşmış) ve olayın ağırlığına göre failin itiyadi suçlu olduğu karinesi dikkate alınmıştır.

*“Zeyd, Amr, Bekir ve Beşir, Halid-i sağîre cebren livata edip mezburların o fiil-i şenilerinden nâşi Halid fevt olsa (neticesi sebebiyle ağırlaşmış suç) Zeyd, Amr, Bekir ve Beşir’e şer’an ne lazım olur? Cevap: Diyet ve ta’zîr-i şedîd (dayak) ve habs-i medîd, mutâdları ise cümlesi **siyaseten katlolunur.**”⁹⁶*

Uygulamada da livata suçunu alışkanlık haline getirenlere siyaseten katl cezası verilmiştir. Örneğin 1739 tarihli Konya mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta Mustafa isimli şahsa, Aziz İmamoğlu Mustafa’nın gece vakti evine girerek livata yapması, mahkemeye çıkarıldığına zanlının kendi itirafı neticesi ve şahitlerin de bu tür ırza saldırı adet-i müstemirresi olduğuna şahitlik yapmalarından dolayı, fetva alınarak siyaseten katline hükmedilmiştir.⁹⁷

⁹⁴ Ebussuud, Veli-1, vr. 69b-70a.

⁹⁵ Ebussuud, Veli-1, vr. 69b.

⁹⁶ Behcetü'l-fetâvâ, s.165; *“Zeyd Amr-ı sağîre cebren livata edip Zeyd’in mutadı olduğu şeran sabit olsa Zeyd’in katli meşrudur.”* Fetâvâ-yı Ali Efendi, I/111.

⁹⁷ *“Konya’da Şeyh Ali mahallesinde oturan Aziz İmamoğlu Mustafa b. Hacı Abdülkadir mahkemede yine aynı mahallede oturan Dal Ahmedoğlu Mustafa adlı kimse üzerine dava ve takrir-i kelim edip tarih-i kitabdan dört gün önce mezbur Mustafa yanında beş arkadaşı ile mahalle-i mezburede vaki evime geceleyin girip **uyuduğum oda içinde üzerime hücum ve boğazımı sıkıp bana livata ve tasarruf etmeleriyle o anda kesemde olan yetmiş kuruşluk akçemi dahi almışlardı mezbur Mustafa daima **insanların ehil ve iyallerine taarruz ve sûî kasd adet-i müstemirresi** (itiyadı) **olup...**** Aziz İmamoğlu*

1742 tarihli Kayseri mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Kayseri’de meydana gelen olayda, Ahmet isimli şahıs, genç bir erkek çocuğa cebren livata yapmak suçundan dolayı yargılanmış, konuyla ilgili fetvada “bu tür suçları alışkanlık haline getirenlerin katledileceği” beyan edilerek, alınan fetva mahkeme sicil defterine de yazılarak şahitlerin şahadetinden sonra hüküm kaydedilmiştir.⁹⁸

Cebren livata (ağır cinsel saldırı) suçuna ölüm (siyaseten katli) cezası verileceği belirtilmiştir.⁹⁹

*Mustafa’dan müddeâsına mübeyyin beyyine talep olundukta udûl-i müsliminden İsa Beşe b. Hasan Beşe ve Veli Beşe b. Süleyman şahitlik için mahkemede hazır olup “filvaki mezbur Dal Ahmedoğlu Mustafa yanında beş nefer refiki ile merkurum Aziz İmamoğlu Mustafa’nın mahalle-i mezburede vaki **menziline gece ile girip... biz şahidiz şahadet dahi ederiz”** diye her biri şahitlik ettikten sonra... medine-i mezburede iftaya mezun olan İbrahim Efendi’den husus-i mezkur için fetva istenmiş, müşarünileyh dahi “vech-i meşruh üzere şakaveti ve sâî bi’l-fesâd ve mükabir olduğu şer’ân zahir ve mütehakkak olan zîde **şakinin emr-i veliyyüemr ile katli meşrudur”** diye fetva vermeleriyle mezbur Dal Ahmedoğlu Mustafa’nın **siyaseten katli** meşruiyetine bade’l-hüküm mâ-vakaa bi’t-talep ketb olundu. 1151/1739." KOŞS, d.no. 54, h.no. 158/2. akt. SEVİCİ, Hatice, 54 Numaralı Konya Şer’iyye Sicilinin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (1150-1152/1738-1740) SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011, s.522.*

⁹⁸ “Kayseri’de Kürdler mahallesinde oturan el-Hac Ali b. Abdullah nam kimesne mahkemede takrir-i kelim edip tarih-i kitabdan iki gün önce sulbî oğlum Mehmed nam şâbb-i emredi gaib ani’l-meclis İsmail b. el-Hac Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesneler cebren ve kahren fiil-i şeni’ olan livata edip halen firar etmeleriyle merkurunun **livata etmek adet-i müstemirreleri** olmakla medine-i mezburede iftaya mezun el-Hac Ahmed Efendi dahi yedime işbu fetvayı vermekle merkurunun ahvalleri işbu mecliste hazır mahalle ahalisinden istihbar ve haberleri tahir ve sureti yedime itâ olunmak matlubumdur dedikte elinde olan fetvada: Zeyd Amr-ı emred’e cebren livata eylese Zeyd’e şer’ân ne lazım olur? Cevap: Ta’zîr-i şedîd ve tevbe ve salahı zahir olunca ahbes mevâzî’de habsolunur. Bu surette Zeyd’in **livata etmek mutadî olduğu şer’ân sabit olsa Zeyd’in katli meşrudur”** diye buyurulmağın mahalle ahalisinden (on isim) ihbar için mahkemeye hazır olup istihbar olundukta merkuruman İsmail b. Hacı Ali ve Mehmed b. Ahmed nam kimesnelerin **livata adet-i müstemirreleri olup...** 1154/1742." KŞS, d.no. 133/1, h.no. 220. akt. ÖCAL, Süleyman, 133/1 Numaralı Kayseri Şer’iyye Sicili (1155/1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010, s.250.

⁹⁹ Zenbilli Ali Efendi Fetvalarından akt. YARSUVAT, Duygun, “Mukayeseli Hukukta Cinsi Suçlar ve Müeyyideleri”, *İHFM*, C:XXX/1-2, s.118, DEDE CÖNGİ, s.134.

Ankara ve Beypazarı kadısına yazılan bir buyruhduda ise, cebren bir gencin ırzına geçen üç levend hakkında siyaset cezası verildiği yazılıdır.¹⁰⁰

2. Dayak Cezası

Fetva mecmualarında livataya kast eden suçlulara ta'zîr ve hapis cezası verileceği ifade edilmektedir. *"Zeyd ve Amr Bekir'i emredi (yüzü tûylenmemiş çocuk) cebren menzilinden çıkarıp fiil-i şeni' kastıyla bir mahalle götürüp Bekir bir tarikle halas olsa Zeyd'e ve Amr'a ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr ve habs."*¹⁰¹ 1806 tarihli Tokat mahkemesi kadı defterindeki bir kayıta, Feyzullah isimli şahsa, küçük çocuğa karşı fiil-i şeni'ye kastettiği için ta'zîr cezası verilmiştir.¹⁰²

Fetva mecmualarında yabancı bir kadına cebren livata yapan kişiye ta'zîr-i şedid cezası verileceği ifade edilmektedir. *"Zeyd Hind'i ecnebiyeyi menziline götürüp cebren livata eylese Zeyd'e ne lazım olur? Cevap: Ta'zîr-i şedîd."*¹⁰³

*"Osman adlı şabb-ı emredi (genci) ayartıp mahall-i merkuma getirip suikast olduklarında feryad edip istimdat ve istihlas eyledikte... mezbur Yusuf iki elim, sağ omuzum ve başımdan, Mehmed dahi sol omuzumdan alet-i harb ile darb ve cerh eylediler... şabb-ı mezkur Osman'a suikastları için her birine tazir-i şedid iktiza eylediği... 16 Z 1178"*¹⁰⁴

3. Hapis Cezası

Kaynaklarda livata yapanın ölünceye kadar hapsedileceğinden söz edilir. Livatada kamu düzeninin ve genel ahlâkın ihlâli söz konusu olduğundan, öngörülen müebbet hapislerde hem suçlunun cezalandırılması hem de kamu

---

Cebren livata suçuna tazir-i şedid ve tövbesi zahir oluncaya kadar zindanda hapis cezası gerektiği, itiyadi livata suçuna ise ölüm cezası verileceğine dair bkz. Ali Efendi, Fetâvâ, s.135-136.

¹⁰⁰ 3 nolu Mühime Defteri, 6 Şevvâl 967 tarihli buyruldu.

¹⁰¹ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I/117.

¹⁰² *"Tokat Sofiyun mahallesi sakinlerinden Deli Bekiroğlu Feyzullah nam kimesne Hasan nam sağîre fiil-i şeni' kâsd eylediği ikrar ile sabit olmağla... mezburu zabiti marifetiyle ta'zîr ettiresiz... 1221/1806."* TŞS, d.no. 10, h.no. 4/2. akt. DEMİR, Şaban, 10 Numaralı Tokat Şer'îye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, GOPÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2010, s. 89.

¹⁰³ Fetâvâ-yı Ali Efendi, I/110; diğer fetva örneği için bk. Fetâvâ-yı Yahya Efendi, s.103.

¹⁰⁴ Eyüp Mahkemesi, 211, v.31/a, akt. TEKİN, Yaşar, Şer'îye Sicilleri Işığında Osmanlı Devletinde Ta'zir Suç ve Cezaları, MÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.1995, s.97.

düzeninin ve genel ahlâkın korunması amaçları gözetilmiştir. Ancak ta'zîr grubunda yer alan cezalarda suçlunun eğitim ve ıslahı da temel hedef olduğu için suçlunun uslanmasının müebbet hapse kural olarak tesir etmesi gerekir. Esasen suçlunun ölünceye kadar hapsedileceği şeklindeki görüşlerin hemen hemen tamamı onun tövbe etmesi, iyi halinin görülmesi, buna yanaşmazsa ölünceye kadar hapiste tutulması şeklinde kayıtlı olarak ifade edilir.¹⁰⁵

Osmanlı uygulamasında livataya müddetsiz hüküm şeklinde hapis cezası verilmiştir. Örneğin 1691 tarihli mühimme defterindeki bir kayıta, Karahisar-ı Sahip kazasında meydana gelen olayda, İsmail ve Hasan isimli şahıslara, Ali isimli şahsa sövme, dövme ve fiil-i şeniye kastettikleri için ıslah oluncaya kadar hapis cezası verilmiştir.¹⁰⁶

4. Kürek

Osmanlı uygulamasını gösteren mahkeme kayıtlarında livata suçuna kürek cezası verildiği görülmektedir. “*Mezbur Remmal, mezkur Tatar’ı dükkânı önünden geçerken kendisine livata ettirmek kastına içeri çağırıp fiil-i kabih*

¹⁰⁵ EBÛ YÛSUF, Yakub b. İbrahim (ö.798): Kitabu'l-Harâc (Çev. A. Özek) İst.1973, s.191; İBN HÛMÂM, V/43; İBN ÂBİDÎN, IV/67, 76, 81; ÂMİR, s.373, BARDAKOĞLU, Ali, “Hapis” *DİA*, C.16, s.61.

Livataya müddetsiz hüküm şeklinde hapis cezası verileceğine dair görüş için bkz. Fetava-yı Hindiyye (Fetava-yı Âlemgiriyye) (Çev: Mustafa Efe) Ank. Ty. Akçağ Yayınları, IV/28, DAMAD, Şeyhzade Abdurrahman (1078/1667): Mecmau'l-Enhür fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur, İst.1289, I/466, İBN ŞIHNE, Ebu'l-Velid İbrahim b. Ebi'l-Yümn Muhammed b. Ebi'l-Fadl: Lisânu'l-Hukkâm fi Marifeti'l-Ahkâm, Mısır, 1973, s.398, EBU GUDDE, Hasan: Ahkâmu's-Sicn ve Muâmeleti's-Sücenâ fi'l-İslâm, Kuveyt, 1987, s.165.

“İmam-ı müslimin muhayyerdır, dilerse **katl ve idam** eder, eğerçi o münker fiili **itiyat** etmiş ise; ya dilerse **darb-ı veci'** ile tedip ve **tövbesi zahir oluncaya dek habs-i zindan** ile tenkib eder.” DEDE CÖNGİ, s.134.

¹⁰⁶ “Anadolu Beylerbeyine hüküm: Karahisar-ı Sahip sakinlerinden kırk dokuz bölük beyi Sipahoğlu Hasan nam kimesne Hacı Mahmud mahallesinden Ali b. Mehmed nam **kimesneyi fiil-i şeni' (?) ile yatırıp ahali-i sûk ellerinden halas eyledikleri... mezbur Sipahoğlu Hasan'ın salahı zahir olunca (ya kadar) sicnde tahlîd (süresiz hapis) eyleyesin diye yazılmıştır.** 1102/1691.” BOA.MD, d.no. 101, h.no. 15. akt. KARACAN, Tuba Meryem, 101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya 2010, s.131.

üzerinde gördük diye... şahadet ettikleri için sicil olunup küreğe buyruldu. 970"¹⁰⁷

1631 tarihli Manisa mahkemesi kadı defterindeki bir kayıтта, Mehmet isimli şahsa, küçük bir çocuğa fiil-i şeni' yapması ve sokak ortasında alenen hayasızca davranması dolayısıyla kürek cezası verilmiştir.¹⁰⁸

5. Sürgün Cezası

Uygulamada ispatlanamayan livata suçuna sürgün cezası verilmiştir. Örneğin 1580 tarihli mühimme defterindeki bir kayıтта, Alanya kale kethudası Hasan'a, Tur Ali isimli emrede içki içirmek ve fiil-i şeni' yapmaktan dolayı

¹⁰⁷ Akt. İPŞİRLİ, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi, S:12, 1982, s.218.

¹⁰⁸ "Manisa'da Ali Efendi b. Mustafa mahkemeye eşkiyadan Mehmed b. Osman nam şakiyi ihzar ve mahzarında üzerinde takrir-i dava edip "tarih-i kitabdan üç gün önce **kubeyl-i ğurubda** (akşama yakın) **merkur Mehmed üç yaşında küçük oğlumu sokakta ahz edip civarımızda oturduğu evin içine koyup fiil-i şeni' ederken sağır-i mezbur feryadla ağlayıp sadasından müslümanlar varıp gördüklerinde şaki-yi merkur donunun uçkurunu bağlayarak iç evlerine firar eyleyip sağır-i mezburu halas etmişler sorulup icra-yı şer' olunmak talep ederim" dedikde gibbe's-sual ve'l-inkar müşarünileyh Efendi'den davasını mübeyyin beyyine talep olundukta udul-i müsliminden Mehmed b. Hüseyin ve Arslan b. İbrahim ve Mehmed b. Ebu Bekir şahitlik için mahkemeye hazır olup "sağır-i mezburun feryatla sadasını işitip içeriye girdiğimizde **mezbur Mehmed sağır-i mezburun üzerinden kalkıp donunun uçkurunu bağlayarak iç evlerine firar eyledi merkur Mehmed'i bu halde gördük bu hususa şahitleriz şahadet dahi ederiz**" diye şahitlik ettiklerinde gibbe't-ta'dil ve't-tezkîye şahadetleri makbule olunduktan sonra mahmiye-i mezbure ahalisinden merkur Mehmed'in keyfiyet-i hali vukufu olan müslümanlardan istihbar olundukta el-Hac Zâti Beşe b. Ahmed ve Seyyid Mahmud Çelebi b. Seyyid Mustafa ve Durmuş Beşe b. Abdullah ve Yusuf b. Mustafa ve sairî mahkemeye gelip "filhakika merkur **Mehmed şaki ve bed-fiil olup daima bu makule fesad ve şenaetten hâli değildir** cümle fesadından gayri dahi mahmiyye-i mezbure de filan mahallede üç yolu müştemil olan mevzide oturup **keşf-i avret edip zekerini beyne'n-nâs eline alıp melanet** (alenen hayasızca hareket) **fiili ile amel ederken** görüp def' eyledik ve bilcümle fesad ve şenaeti mürtekib bir fasiddir müslümanların üzerinden şenaetinin def'i lazımdır" diye haber verdiklerinde **es-sefîne ehabbü ileyh mazmunu ile amel olunup mîrî gemiye teslim olunmak üzere...** 1040/1631." MŞS, d.no. 64, h.no.12/1. akt. ÇETİN, Selman, 64 No'lu Manisa Şer'îye Sicili, CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2013, s.28.**

Kıbrıs'a sürgün edilmiştir.¹⁰⁹ Bu örnekte livata suçu ispatlanmadığı için sürgün cezası uygulanmıştır.

Osmanlıda livata suçuna Ebu Hanife'nin görüşlerine uygun cezalar verilmiştir. Suçu alışkanlık haline getirenlere siyaseten katli, suçun teşebbüs halinde kalmasında dayak ve hapis cezaları ve ilk defa gerçekleşmesi halinde kürek ve sürgün cezası uygulanmıştır.

6. Tazminat

*“Zeyd, zevcesi Hind'e livata etmekle Hind'in sebîleyni bir olicak bana yaramazsın diye Hind'i boşasa Hind dahî mehrini alabilir mi? Cevap: Alır. Eğer bevlini tutamazsa tamam diyetini; eğer tutarsa sülüs (1/3) diyetini alır.”*¹¹⁰

V. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kur'an'da eşcinsellikle ilgili olarak “şehvetle yöneliyorlar” ifadesi geçmektedir. Dolayısıyla eşcinsellik Kur'an'a göre doğuştan gelen bir duygu değil, bir duygu sapmasıdır.¹¹¹

Kur'an'da livata için fahişe, habis ve seyyie kelimeleri kullanılmıştır. Fahişe dinin yasakladığı çirkin iş, yüz kızartıcı söz veya davranış, açık hayasızlık; habis, pis; seyyie ise hoşlanılmayan iş yapmak demektir.

Hz. Peygamber, kendi döneminde yaşadığı çevrede livata filine rastlanmamış olmakla birlikte, Kur'an'daki Lut Kavminin kıssalarından etkilenerek bu fiili işleyenlere rastlarsa, gönüllü olarak eşcinsel ilişki kuranlara ölüm cezası verilmesini tavsiye etmiştir.

İslam hukukçularının çoğu livatayı cinsel ilişki olması yönünü ele alarak zina saymış ve failin durumuna göre zina yaptırımı ile karşılanması gerektiğini söylemişlerdir. Yani Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Şafii, Hanbelî ve Malikilere göre ise livata zinadır ve zina haddi gerektirir.

¹⁰⁹ *“Alanya beyine ve kadısına hüküm: Alanya Kalesi kethudası olan Hasan, kale-i mezbure sakinlerinden Tur Ali nam emred oğlanı haber edip şürb-i hamr ettirip fiil-i şeni' eylediği ilam olunmağın Burdur kadısı teftiş eyledikten cebriyle hamr meclisine getirtip hamr ettirdiğini ikrar eylediği sabit olduğunu bildirmeğın mezkur ele getirilip Kıbrıs'a sürülmek... 1580.”* BOA.MD, d.no. 43, h.no. 29. akt. SAKARYA, Sevilay, 43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014, s.142.

¹¹⁰ Ebussuud, Veli-1, vr. 69b.

¹¹¹ ŞAHİN, s.525.

Ebu Hanife'ye göre erkek veya kadına arkadan temasta bulunmak (livâta) zina olarak nitelendirilmez; zina haddi uygulanamaz; ancak tazir cezası verilebilir.

Osmanlıda livata suç olarak kabul edilmiş, Ebu Hanife'nin görüşüne uygun doktrin oluşmuş, fetva bu yönde verilmiş ve mahkeme kayıtları bu görüşlere uygun tatbikat örnekleriyle bezenmiştir.

KAYNAKLAR

- AKŞİT, M. Cevat, İslâm Ceza Hukuku ve İnsani Esasları, İst.1976.
- AMİR, Abdülazîz, et-Ta'zîr fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye, Mısır, 1969.
- AVVÂ, M. Selim, Fî Usûli'n-Nizâmî'l-Cinâiyyi'l-İslâmî, Kahire, 1983.
- BÂBERTÎ, Ekmeleddin Muhammed b. Mahmud (ö.1384): Şerhu'l-Înâye ale'l-Hidâye, Mısır, 1970.
- BÂCÎ, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef (ö.1102), el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta, Beyrut, 1332.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Hapis" *DİA*, C:16, s.61.
- BARKAN Ö. Lütüfi, XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları-I Kanunlar, İst.1943.
- BEHNESİ, A. Fethi, el-Mevsuatü'l-Cinaiyye fi'l-Fıkhî'l-İslâmî, Beyrut, 1991.
- BEYHAKÎ, Ebubekir Ahmed b. el-Huseyn (ö.1066): es-Sünenü'l-Kübrâ, Beyrut, T.y. VIII/233;
- BİLMEN, Ö. Nasuhi (1971): Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhıyye Kamusu, İst.1975.
- CANAN, İbrahim: Hadis Ansiklopedisi Kütüb-i Sitte, Ank. Ty.
- ÇALIŞKAN, İbrahim, "İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası" *AÜİFD*, C:XXXIII, Ank.1992, s.84-85.
- ÇETİN, Selman, 64 No'lu Manisa Şer'îye Sicili, CBÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2013.
- ÇİVİZADE, Şeyhülsîlâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas (ö.954/1547): "Risale Müteallika bi't-Teazir" Tahkik: Abdullah Özer, *İslâm Hukuk Literatüründe Tazir Risaleleri ve Şeyhülsîlâm Muhyiddin Muhammed b. İlyas Çivizade'nin Risale Müteallika bi't-Teazir Adlı Risalesi*, MÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.2000.
- DAMAD, Şeyhzade Abdurrahman (1078/1667): Mecmau'l-Enhür fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur, İst.1289, I/466,
- DEDE CÖNGİ, Minkarizade İbrahim Kemaleddin (ö.973/1565): Siyasetname Tercümesi, (Çev: Mehmed Arif Efendi ö.1275/1858) in: *AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri ve Şer'î Tahlilleri*, C: IV. İst.1992, s.134.

- DEMİR, Şaban, 10 Numaralı Tokat Şer'iyeye Sicili'nin Transkripsiyonlu Metni ve Değerlendirmesi, GOPÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat, 2010.
- DUMAN, Zeki, "Habis" *DİA*, C:14, s.379.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul, Ebussuud Efendi Fetvaları Işığında 16. Asır Türk Hayatı, İst.1983.
- EBU GUDDE, Hasan: Ahkâmu's-Sicn ve Muâmeleti's-Sücenâ fi'l-İslâm, Kuveyt, 1987.
- EBÛ YÛSUF, Yakub b. İbrahim (ö.798): Kitabü'l-Harâc (Çev. A. Özek) İst.1973.
- EBU ZEHRA, Muhammed, el-Cerime, Kahire, Ty.
- EBU ZEHRA, Muhammed, el-Ukube, Kahire, Ty.
- EBU ZEHRA, Muhammed, İslâm Hukuk Metodolojisi Fıkıh Usulü (Çev: A. Şener) Ank.1981.
- ESEN, Hüseyin, "Zina" *DİA*, C:44, s.440.
- Fetava-yı Hindiyeye (Fetava-yı Âlemgiriyye) (Çev: Mustafa Efe) Ank. Ty. Akçağ Yayınları
- HARMAN, Ö. Faruk, "Lut" *DİA*, C:27, s.229.
- HEYD, Uriel, Studies in Old Otoman Criminal Law, Oxford, 1973.
- HUSARİ, Ahmet: es-Siyasetü'l-Cezaiyye fi'l-Fıkhî'l-Ukubati'l-İslâmî'l-Mukaran, Beyrut, 1993.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin (1252/1836): Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr, İst.1984.
- İBN AŞUR, M. Tahir, İslâm Hukuk Felsefesi (Çev: V. Akyüz-M. Erdoğan), İst.1988
- İBN FERHUN, Burhâneddîn Ebü'l-Vefâ İbrâhîm İbnü'l-İmâm Şemseddîn Ebî Abdillah Muhammed (799/1397): Tabsiratü'l-Hukkâm fî Usûli'l-Akdiye ve Menâhici'l-Ahkâm, Kahire, 1986.
- İBN HAZM, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed (456/1064) el-Muhalla bi'l-Âsâr fi Şerhi'l-Mücellâ bi'l-İktisâr, Beyrut, 1988.
- İBN HÛMAM, Kemâleddîn Muhammed b. Abdülvâhid (861/1456): Fethu'l-Kadîr, Mısır, 1970.
- İBN KUDAME, Muvaffakuddîn Ebû Muhammed (620/1223): el-Muğnî, Beyrut, 1984.

- İBN NÜCEYM, Zeynüddin b. İbrâhim el-Mısırî (970), Fetava, Bulak, Ty. (Şeyhzade b. Yusuf el-Hatib, Fetava'l-Ğıyasiyye Kenarında).
- İBN NÜCEYM, Zeynüddin Zeyn b. İbrâhim b. Muhammed Mısırî Hanefî (ö.970/1563), el-Bahrü'r-Râik Şerhu Kenzi'd-Dekâik, Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, Kâhire, T.y.
- İBN ŞIHNE, Ebu'l-Velid İbrahim b. Ebi'l-Yümn Muhammed b. Ebi'l-Fadl: Lisânu'l-Hukkâm fi Marifeti'l-Ahkâm, Mısır, 1973.
- İBN TEYMİYE, Takıyyuddin Ahmed (728/1327): es-Siyasetü'ş-Şer'iyye fi Islâhi'r-Râi ve'r-Raiyye, Beyrut, 1993.
- İPŞİRLİ, Mehmet, "XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası ile İlgili Hükümler", *İÜEF Tarih Enstitüsü Dergisi*, S:12, 1982, s.218.
- KARACAN, Tuba Meryem, 101 No'lu Mühimme Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, AÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2010.
- KARAMAN-ÇAĞRICI-DÖNMEZ-GÜMÜŞ, Kur'an Yolu, Ank.2003.
- KASANİ, Alaeddin Ebubekir b. Mes'ud (ö.1191), Bedâiu's-Sanâi fi Tertibi'ş-Şerai', Mısır, 1327.
- KESKİN, Yusuf Ziya, Recm Cezası, İst.2000.
- KURTUBİ, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensârî (671/1273): el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an, Beyrut, 1988.
- MERĞİNÂNÎ, Burhaneddin Ebu'l-Hasan Ali b. Ebubekir (593), el-Hidaye Şerhu Bidayeti'l-Mübtedi, İst.1986.
- MEVSİLİ, Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (683/1284), el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr, Beyrut, 1975.
- MİRAS Kamil-Ahmed Naim: Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi, Ank.1974.
- MOLLA HÜSREV, Muhammed b. Feramuz (885/1480), Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Ğureri'l-Ahkâm, İst.1978.
- NECEFÎ, Muhammed Hasen, Cevâhiru'l-Kelâm fî şerhi Şerâi'l-İslâm, Beyrut, T.y.
- NEVEVÎ, Ebu Zekeriya, Muhyiddin b. Şeref, el-Mecmû Şerhu'l-Mühezzeb, Mektebetü'l-İrşâd, Cidde, T.y.

- ÖCAL, Süleyman, 133/1 Numaralı Kayseri Şer'iyye Sicili (1155/1742) Transkripsiyon ve Değerlendirme, EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2010.
- RÂZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, Mahsûl fi İlmi Usûli'l-Fıkh, Riyad, 1979.
- RAZÎ, Fahreddîn Muhammed b. Ömer, Mefâtihu'l-Ğayb (Tefsir-i Kebir), Beyrut, T.y.
- RUDANÎ, Muhammed b. Süleyman, Cem'u'l-Fevâid (Büyük Hadis Ansiklopedisi) (Çev: Naim Erdoğan), İst.Ty.
- SAHNUN (240/854), el-Müdevvenetü'l-Kübra, Beyrut, Ty.
- SAKARYA, Sevilay, 43 Numaralı Mühimme Defteri (H.988/M.1580) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi, EÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2014.
- SAN'ANÎ, Muhammed b. İsmail, Sübülü's-Selam Şerhu Bülûğu'l-Merâm, el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Mısır, T.y.
- SERAHSÎ, Ebubekir Muhammed b. Ahmed (483/1090), el-Mebcut, Beyrut, 1986.
- SEVİCİ, Hatice, 54 Numaralı Konya Şer'iyye Sicilinin (1-190) Değerlendirme ve Transkripsiyonu (1150-1152/1738-1740) SÜSBE Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- ŞAFAK, Ali, Mezhepler Arası Mukayeseli İslâm Ceza Hukuku, Erzurum, 1977.
- ŞAHİN, Nurten Zeliha, "İslam Hukuku ve İnsan Hakları Bağlamında Eşcinsellik Sorunu", *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 19 Sayı: 62 (Bahar 2015).
- ŞEKERCİ, Osman, İslam Ceza Hukukunda Tazir Suçları ve Cezaları, İst.1996.
- ŞEVKANÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed (1250/1834): Neylü'l-Evtâr Şerhu Münteka'l-Ahbâr, Beyrut, T.y.
- ŞİRBİNİ, Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (ö.1570), Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc, Mısır, 1958.
- ŞURUNBİLALİ, Hasan b. Ahmed b. Ali el-Vefai (1069), Haşiye (Dürerü'l-Hukkam Şerh-i Ğureri'l-Ahkam ile birlikte) İst.1979.
- TEKİN, Yaşar, Şer'iye Sicilleri Işığında Osmanlı Devletinde Ta'zir Suç ve Cezaları, MÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İst.1995.
- UDEH, Abdülkadir, et-Teşrû'l-Cinâiyyi'l-İslâmi Mukarinen bi'l-Kanuni'l-Vad'i, Beyrut, Ty.

- Vezâratü'l-Evkâf ve's-Şüûni'l-İslâmiyye, el-Mevsûatü'l-Fıkhıyye, "Tazir",
Kuveyt, 1992, XII/263-264,
YARSUVAT, Duygun, "Mukayeseli Hukukta Cinsi Suçlar ve Müeyyideleri",
İHFM, C:XXX/1-2, s.118,
YAŞAROĞLU, Kamil, "Livata" *DİA*, C:27, s.198.
ZERKA, Mustafa Ahmed, Fetava, Dımaşk, 1999.
ZEYLAÎ, Fahreddin Osman b. Ali (743/1343), Tebyînü'l-Hakaik Şerhu Kenzi'd-
Dekaik, Bulak, 1315.
ZUHAYLÎ, Vehbe, el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh, Dâru'l-Fıkr, Dımaşk, 1989.